Գլուխ 3 Երկրների տեղն ու դերը համաշխարհային տնտեսության մեջ

Համաշխարհային տնտեսության մեջ սովորաբար առանձնացնում են երկրների երեք խոշոր խումբ՝ զարգացող, զարգացած և անցումային: Երկրներին այս կամ այն խմբում ներառելը պայմանավորված է դրանց տնտեսությունների բնույթից և սոցիալ տնտեսական զարգացման մակարդակից: Համաշխարհային տնտեսության մեջ մեծ կշիռ ունեն զարգացած երկրները, որոնց ներկայումս բաժին է ընկնում համաշխարհային ՀՆԱ-ի ավելի քան 62.7%: Երկրների խմբերից յուրաքանչյուրում առանձնացնում են նաև ենթախմբեր:

3.1 Զարգացած երկրների ընդհանուր բնութագիրը

Զարգացած երկրները բավականին մեծ դեր ունեն համաշխարհային տնտեսության մեջ: Զարգացած երկրների խմբի մեջ մտնում են շուկայական տնտեսությամբ և բարձր սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակ ունեցող երկրները: Գոյություն ունեն զարգացած երկրների տարբեր դասակարգումներ:

Այսպես, Արժույթի Միջազգային Հիմնադրամը (International Monetary Fund, IMF) զարգացած երկրների և տարածքների (որոշ երկրների տարածքներ, որոնք ունեն հատուկ կարգավիճակ, օրինակ՝ Հոնկոնգը և Գրենլանդիան) շարքին է դասում Արևմտյան Եվրոպայի բոլոր երկրներին, ԱՄՆ-ին, Կանադային, Ճապոնիային, Ավստրալիային և Նոր Զելանդիային, իսկ 1997թ. նաև Հարավային Կորեային, Սինգապուրին, Հոնկոնգին, Թայվանին և Իսրայելին:

Մեկ այլ դասակարգման համաձայն՝ Միավորված Ազգերի Կազմակերպությունը (United Nations, UN) դրանց շարքին ավելացնում է նաև Հարավ-Աֆրիկյան Հանրապետությանը:

Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպությունը (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD) զարգացած երկրների շարքին է վերագրում նաև Թուրքիային ու Մեքսիկային[1]:

[1] 1960թ. տասնութ եվրոպական երկրներ, ԱՄՆ ու Կանադան որոշեցին ստեղծել կազմակերպություն, որի հիմնական նպատակը պետք է լինի մասնակից երկրների և համաշխարհային տնտեսության զարգացումը: 2007թ. մայիսին OECD անդամ երկրները համաձայնվեցին հրավիրել Չիլիին, Էստոնիային, Իզրայելին, Ռուսաստանին և Սլովենիային հնարավոր հետագա անդամակցությունը քննարկելու համար,

Չնայած այն հանգամանքին, որ Թուրքիան և Մեքսիկան համարվում են այդ կազմակերպության անդամներ, դրանք ավելի շուտ զարգացող երկրներ են, քան զարգացած իսկ այս երկրների անդամակցության համար հիմնականում հիմք է հանդիսացել տարածաշրջանային սկզբունքը: Այսպես, Թուրքիան համարվում է Եվրոպայի մի մաս, իսկ Մեքսիկան մտնում է Հյուսիս-Ամերիկյան Ազատ Առևտրի Համաձայնագրի (North American Free Trade Agreement, NAFTA) մեջ:

Այսպիսով՝ ընդհանրացնելով կարող ենք նշել, որ զարգացած երկրների թվին են դասվում ավելի քան 35 երկրներ, որոնք բոլորն էլ համարվում են OECD անդամ երկրներ: Զարգացած երկրների մեծ մասը, բացի ԱՄՆ-ից, Կանադայից, Մեքսիկայից, Ճապոնիայից, Ավստրալիա, Հարավային Կորեա, Նոր Զելանդիայից հանդիսանում են եվրոպական երկրներ: Համաշխարհային տնտեսության այս ենթահամակարգի երկրներին բաժին է ընկնում համաշխարհային բնակչության մոտ 16%, սակայն այստեղ է կենտրոնացած համաշխարհային տնտեսության տնտեսական և գիտատեխնիկական ներուժի վիթխարի բաժինը:

Զարգացած երկրներն իրենց պատմական զարգացման գործընթացում ունեն մի շարք նմանություններ:

- Նրանց զարգացման գործընթացը հիմնվել է արտադրության կապիտալիստական ձևի վրա (շուկայական տնտեսություն): Կապիտալիզմ ասելով հասկանում ենք այնպիսի տնտեսական համակարգ, որտեղ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի ներդնել գումար, աշխատել մրցունակ գործարար միջավայրում և գնել ու վաճառել առանց պետության կողմից որևէ «սահմանափակման»:
- Զարգացած երկրները համաշխարհային տնտեսության բոլոր ենթահամակարգերից առանձնանում են իրենց բարձր տնտեսական զարգացման մակարդակով: Մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի մակարդակով դրանք ավելի քան 5 անգամ գերազանցում են միջին մակարդակը, իսկ ըստ

իսկ Բրազիլիային, Չինաստանին, Հնդկաստանին, Ինդոնեզիային և Հարավային Աֆրիկային առաջարկվեց դիտորդի կարգավիճակ, որը հետագայում կարող է հիմք հանդիսանալ կազմակերպությանն անդամակցելու համար: Չիլին, Էստոնիան, Իզրայելը և Սլովենիան անդամակցեցին կազմակերպությանը 2010թ. և արդյունքում ներկայումս կազմակերպությանն անդամակցում է 35 երկիր: Կազմակերպության պաշտոնական ինտերնետային կայքն է՝ www.oecd.org:

գնողունակության պարիտետի (PPP) հաշվարկված՝ 3 անգամ: Վերջին տարիներին այս տարբերությունն էլ ավելի է խորացել:

2016թ. տվյալներով զարգացած երկրներին բաժին էր ընկնում համաշխարհային ՀՆԱ-ի 62.7%: Զարգացած երկրների խմբում ՀՆԱ-ի ծավալով առանձնանում է «Մեծ Յոթնյակը» (ԱՄՆ, Ճապոնիա, Գերմանիա, Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Կանադա): Այս երկրներին բաժին էր ընկնում համաշխարհային ՀՆԱ-ի 46.9%, այդ թվում ԱՄՆ-ին՝ 24.6%, Ճապոնիային՝ 6.5%, Գերմանիային՝ 4.6%, Մեծ Բրիտանիային՝ 3.5%, Ֆրանսիային 3.3%, Իտալիային՝ 2.4% և Կանադային՝ 2.0%: Այստեղ հարկ է նշել, որ Մեծ Յոնյակի երկրների, ինչպես նաև զարգացած երկրների բաժինը համաշխարհային ՀՆԱ-ում վերջին տարիներին նվազման միտում ունի: Այսպես, 2007թ. տվյալներով «Մեծ Յոթնյակի» երկրներին բաժին էր ընկնում համաշխարհային ՀՆԱ-ի 55.1% (2010թ. տվյալներով 50.0%), իսկ զարգացած երկրներին՝ 74.4% (2010թ. տվյալներով 67.6%): Այս նվազումը հիմնականում պայմանավորված է համաշխարհային տնտեսության մեջ մի շարք զարգացող երկրների տեղի և դերի զգալի մեծացմամբ: Զարգացած երկրներից մեծ մասը մտնում են ինտեգրացիոն միավորումների մեջ, որոնցից առավել հզորներն են ԵՄ, որին 2016թ. տվյալներով բաժին է ընկել համաշխարհային ՀՆԱ-ի 21.7% (2010թ. տվյալներով 25.8%) և NAFTA, որին 2016թ. տվյալներով բաժին է ընկել համաշխարհային ՀՆԱ-ի 27.9 (2010թ. տվյալներով 26.7%):

Զարգացած երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի տարբերակվածությունը և դրա հավասարեցման միտումը: Արևմտյան երկրների տնտեսական զարգացման հիմքում ընկած է եղել աշխատուժը: Կապիտալիզմի զարգացման առաջին փուլն աչքի է ընկել աշխատուժի էքստենսիվ օգտագործմամբ: Այսպես 19-րդ դարի վերջին Մեծ Բրիտանիայի տնտեսության որոշ ոլորտներում առավելագույն աշխատաժամանակը կազմում էր 14-16 ժամ: Այսպիսով՝ կարող ենք նշել, որ տնտեսական զարգացման մակարդակը/տնտեսական աճը հիմնականում պայմանավորված էր աշխատուժի էքստենսիվ օգտագործման մակարդակից: Աշխատուժի էքստենսիվ օգտագործմամբ պայմանավորված արտադրության զարգացումը/աճը բնականաբար ապահովեց արտաքին առևտրի զարգացում/ավելացում: Այսպես, եթե 1720-1820թթ. ընկած ժամանակահատվածում

զարգացած երկրների արտահանումն աճել է մոտ 2.5 անգամ, ապա 1820-1913թթ. ընկած ժամանակահատվածում այն աճել է ավելի քան 30 անգամ:

Մյուս կողմից 19-րդ դարում արևմտյան երկրների տնտեսական զարգացումը ձեռք բերեց ցիկլիկ բնույթ, որը պարբերաբար արտահայտվում էր գերարտադրության տեսքով: Արտադրական գործընթացի ցիկլիկ բնույթն առաջին անգամ ի հայտ եկավ Մեծ Բրիտանիայում 1825թ.: Հետագայում 1857թ. սկսած ճգնաժամերը սկսեցին ներառել գրեթե բոլոր զարգացած երկրները: Ներկայիս զարգացած երկրների տնտեսական աճի տեմպերը հատկապես զգալի կրճատվեցին 1930-32թթ., 1945-46թթ., 1970-1980թթ. ընկած ժամանակահատվածներում, ինչպես նաև 2007-2009թթ. ԱՄՆ-ում սկիզբ առած ֆինանսա-տնտեսաական ճգնաժամի:

Զարգացած երկրների ենթախմբում երկրների տնտեսական զարգացման գործընթացը մինչև 20-րդ դարի երկրորդ կեսը ընթանում էր անհավասարաչափ: Այդ անհավասարաչափ զարգացման հիմքում առաջին հերթին ընկած էր աշխատուժի արտադրողականությունը: Մյուս կողմից անցյալ դարում ԱՄՆ համաշխարհային տնտեսության մեջ հանդիսանում էր որպես առաջատար/լիդեր և հիմնականում նրանից էր կախված համաշխարհային գիտատեխնիկական զարգացման մակարդակը և համաշխարհային արտադրության դինամիկան: Սակայն արդեն 20-րդ դարի երկրորդ կեսից սկսած զարգացած երկրներում նկատվեց սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի հավասարեցման միտում: Այդ ժամանակահատվածում այլ զարգացած երկրներում աշխատուժի արտադրողականության մակարդակը սկսեց մոտենալ ԱՄՆ մակարդակին: Դրա հիմնական պատճառներից մեկն այն էր, որ ԱՄՆ դիրքերը հարաբերականորեն թուլացան համաշխարհային տնտեսության մեջ, որը պայմանավորված էր Եվրոպայի, Ճապոնիայի և մի շարք զարգացող երկրների տնտեսական զարգացման հաջողություններով:

3.2 Զարգացող երկրների ընդհանուր բնութագիրը

Զարգացող երկրների ենթահամակարգն իր մեջ ներառում է աշխարհի բոլոր երկրների 86%-ը, որտեղ ապրում է աշխարհի բնակչության ավելի քան 85%: Ինչպես նկատում ենք, չնայած այն հանգամանքին, որ զարգացող երկրները զգալի մեծ թիվ են կազմում համաշխարհային տնտեսության մեջ և դրանցից շատերին բնութագրական է

բնակչության մեծ թվաքանակ և վիթխարի տարածք դրանց բաժին է ընկնում համաշխարհային ՀՆԱ-ի միայն 37.5%: Թերևս, այդ պատճառով, նախկինում երբեմն տնտեսական գրականության մեջ զարգացող երկրներին անվանում էին «երրորդ աշխարհ»՝ ելնելով համաշխարհային տնտեսության մեջ զբաղեցրած դրանց տեղից ու դերից: Այստեղ հարկ է նշել, որ զարգացող երկրների տեղն ու դերը վերջին տարիներին կտրուկ ավելանում է համաշխարհային տնտեսության մեջ: Այսպես, եթե 2007թ. տվյալներով զարգացող երկրներին բաժին էր ընկնում ամբողջ համաշխարհային ՀՆԱ-ի 26%, ապա արդեն 2016թ.՝ 37.3%:

Զարգացող երկրների խմբի մեջ մտնում են շուկայական տնտեսությամբ և տնտեսական զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրները: Զարգացող երկրների ենթահամակարգի մեջ մտնում են.

- Ասիայի բոլոր երկրները, բացի Ճապոնիայից, Հարավային Կորեայից, Թայվանից, Սինգապուրից, Հոնկոնգից, Իզրայելից և Թուրքիայից,
- Աֆրիկայի բոլոր երկրները, բացի Հարավ-Աֆրիկյան Հանրապետությունից,
- Լատինական Ամերիկայի բոլոր երկրները, բացի Մեքսիկայից:

Զարգացող երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի տարբերակվածությունը: Զարգացող երկրներին բնութագրական է սոցիալ-տնտեսական զարգացման տարբեր մակարդակներ ու պայմաններ: Միևնույն ժամանակ գոյություն ունեն մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք միավորում են զարգացող երկրներին: Զարգացող երկրների հիմնական առանձնահատկություններն են.

- Զարգացող երկրներին միավորում է դրանց պատմական զարգացումը, որը կապված է գաղութատիրական համակարգի հետ,
- Զարգացող երկրների ենթահամակարգում մինչև օրս գոյություն ունեն բազմասեռ արտադրական ուժեր (ագրարային և ինդուստրիալ),
- Զարգացող երկրները պայմանավորված իրենց տնտեսական զարգացման ցածր մակարդակից զգալի կախվածություն ունեն զարգացած երկրներից

Զարգացող երկրների խումբն իր հերթին կարել է դասել ենթահամակարգերի՝ ելնելով դրանց սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակից: Զարգացող երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման տարբերակվածության մակարդակը

հատկապես խորացավ 1980-90-ական թվականներին: Զարգացող երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման տարբերակվածության համար առաջին հերթին հիմք է հանդիսացել պատմական առանձնահատկությունը: Այսպես 1938թ. 12 գաղութներին (Արգենտինա, Բրազիլիա, Հոնկոնգ, Եգիպտոս, Հնդկաստան, Կոլումբիա, Մալազիա, Մեքսիկա, Սինգապուր, Թաիլանդ, Ֆիլիպիններ և Կորեա) բաժին էր ընկնում ամբողջ գաղութատիրական համակարգի վերամշակող արդյունաբերության 73.3%: Մյուս կողմից այդ տարբերակվածության հիմքում ընկած է տնտեսական զարգացման տարբեր մոդելների կիրառումը: Եվ վերջապես մի շարք երկրների համար շատ կարևոր դեր խաղաց դրանց աշխարհաքաղաքական դիրքը: Մասնավորապես 1950-70-ական թվականներին Մալազիան, Տաիլանդը, Թայվանը և Հարավային Կորեան հանդիսանում էին սոցիալիզմի դեմ պայքարի հիմնական կենտրոններ: Այս երկրները գտնվում էին առաջին հերթին ԱՄՆ-ի և Ճապոնիայի տնտեսական հետաքրքրության կենտրոնում և դրանց բաժին էր ընկնում արևմտյան երկրներից զարգացող երկրներին ուղղվող վարկային կապիտալի գրեթե կեսը:

Այսպիսով, ամփոփելով կարող ենք նշել, որ զարգացող երկրների վերին դասը կազմում են հարաբերականորեն ժամանակակից տնտեսության կառուցվածք ունեցող երկրները (մասնավորապես՝ Հարավ-Արևելյան Ասիայի և Լատինական Ամերիկայի նոր ինդուստրիալ երկրները) և մեկ շնչին բաժին ընկնող հարաբերականորեն մեծ ՀՆԱ-ի ծավալ ունեցող երկրները (Պարսից ծոցի երկրների մեծ մասը): Հարաբերականորեն ժամանակակից տնտեսության կառուցվածք ունեցող երկրներից առանձնացնում են նոր ինդուստրիալ երկրների ենթախումբը: Այստեղ ներառվում են երկրներ, որոնք վերջին երկու-երեք տասնամյակում ցուցաբերել են շատ բարձր տնտեսական աճի տեմպեր և այդ հիմքի վրա կարողացել են զգալի կրճատել տնտեսական զարգացման մակարդակի տարբերությունը զարգացած երկրների հետ: Ներկայիս նոր ինդուստրիալ երկրների շարքին կարելի է դասել.

- Հարավ Արևելյան Ասիայում՝ Ինդոնեզիային, Տաիլանդին, Մալազիային, և Ֆիլիպիններին,
- Լատինական Ամերիկայում՝ Մեքսիկային, Բրազիլիային, Արգենտինային և Չիլիին:

Հատուկ ենթախմբով առանձնացնում են նավթ արտահանող երկրներին (մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի հարաբերականորեն մեծ ծավալ): Այս ենթախմբի հիմքը կազմում են Նավթ Արտահանող Երկրների Կազմակերպության (Organization for Petroleum Exporting Countries, OPEC) 12 անդամ երկրները[2]: Չնայած նրան, որ մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական ՀՆԱ-ը շատ տարբերակված է (2016թ. տվյալներով մոտ 2,455 դոլար Նիգերիայում, Քուվեյթում՝ 35,250 դոլար, իսկ Քաթարում՝ 66,410 դոլար) նավթը մեծ դեր է ունեցել և շարունակում է ունենալ այս երկրների տնտեսական զարգացման գործընթացում: Այսինքն, այս երկրների տնտեսությունների զարգացումը հիմնականում պայմանավորված է արդյունահանվող ու արտահանվող նավթի ծավալներից և նավթի միջազգային գնից [3]:

Պետության դերը զարգացող երկրներում: Զարգացող երկրների տնտեսական կարգավորման գործընթացում պետության յուրահատուկ դերն արտահայտվում է վերջինիս կողմից կիրառվող սոցիալ-տնտեսական մեխանիզմով: Պետությունը կարող է նախադրյալներ ստեղծել ինչպես արտադրական ուժերի առանձին էլեմենտների, այնպես էլ վերարտադրությունն ապահովելու համար: Այսպիսով, պետությունն իր կողմից կիրառվող սոցիալ-տնտեսական մեխանիզմի շնորհիվ փորձում է նվազագույնի հասցնել տնտեսության մեջ առկա կառուցվածքային անհամաչափությունները և այն հիմնախնդիրները, որոնք սովորաբար բնորոշ են զարգացող երկրներին:

Սկսած 20-րդ դարի կեսերից զարգացող երկրներում լայն թափով սկսեց զարգանալ պետական ոլորտը (ազգային տնտեսության այն հատվածը, որը հանդիսանում է պետության սեփականությունը): Զարգացող երկրներում պետական ոլորտի առաջացումը և հետագա զարգացումը պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ տնտեսական զարգացման ճանապարհին առաջ էին գալիս

[2]OPEC-ը հիմնադրվել է 1960թ.: OPEC-ի անդամ երկրներն են՝ Իրանը, Իրաքը, Քուվեյթը, Սաուդյան Արաբիան, Վենեսուելան, Կատարը,, Լիբիան, Արաբական Միացյալ Էմիրությունները, Ալժիրը, Նիգերիան, Էկվադորը և Անգոլան: 1960թ. ի վեր կազմակերպության անդամների թիվը փոփոխվել է: Այսպես, OPEC-ի անդամ երկրների ավելացման հետ զուգահեռ մի շարք երկրներ դուրս են եկել կազմակերպությունից (Գաբոն (1975-1995թթ.), Ինդոնեզիա (1962-2009թ.)) կամ ժամանակավորապես դադարեցրել են իրենց անդամակցությունը (Էկվադոր (1992-2007թթ.): Կազմակերպության պաշտոնական ինտերնետային կայքն է՝ www.opec.org:

[3] 2011-2014թ. նավթի միջազգային միջին գինը կազմել է մոտ 100 ԱՄՆ դոլար մեկ նավթային բարելի (մեկ նավթային բարելը = 159 լիտր) դիմաց: 2014թ. երկրորդ կեսից սկսած մինչև 2016թ. նավթի միջազգային միջին գինը նվազել է կազմելով մոտ 50 ԱՄՆ դոլար մեկ նավթային բարելի դիմաց: 2018թ. հունվարի 17-ի դրությամբ նավթի միջազգային գինը կազմել է 63.77 ԱՄՆ դոլար մեկ նավթային բարելի դիմաց:

տեխնոլոգիական և ներդրումային խոչընդոտներ ու սահմանափակումներ: Պետությունն ի վիճակի է մոբիլիզացնել վիթխարի ռեսուրսներ և ուղղորդել դրանք դեպի տնտեսության այն ոլորտներ, որտեղ դրանց կարիքն առավել զգացվում է:

Արդեն 1980-ական թթ. կեսերին պետական ոլորտն ամուր դիրքեր գրավեց զարգացող երկրների մեծամասնությունում: Պետական ոլորտի վերահսկողության տակ էին գտնվում ենթակառուցվածքների կառուցումը և հետագա զարգացումը: Պետական ոլորտի շնորհիվ ստեղծվեցին և զարգացան արդյունաբերության այնպիսի ոլորտներ ինչպիսիք են՝ մետաղագործությունը, նավթարդյունաբերությունը, մեքենաշինությունը և քիմիական արդյունաբերությունը: Ընդհանուր առմամբ, այդ ժամանակաշրջանում բոլոր զարգացող երկրների պետական ոլորտի միջին բաժինը չէր գերազանցում զարգացած երկրների պետական ոլորտի միջին բաժնին, սակայն զարգացող երկրների համար դրա դերը շատ ավելի կարևոր էր, քանի որ այն կենտրոնացված էր տնտեսության «ժամանակակից» ոլորտների վրա (մասնավորապես վերամշակող արդյունաբերություն):

Պետության կողմից մոբիլիզացված միջոցներն օգտագործվում են ոչ միայն տնտեսության «ժամանակակից» ոլորտների զարգացման համար, այլև մի շարք սոցիալական խնդիրներ լուծելու համար (առողջապահություն, կրթություն և այլն): Մյուս կողմից, զարգացող երկրներում պետությունը ոչ միայն խթանել է սոցիալ-տնտեսական զարգացմանն, այլև կատարել է յուրահատուկ կարգավորիչ ֆունկցիա:

Արդեն 1990-ական թթ. վերջին, զարգացող երկրներից մեծամասնությունում պայմանավորված շուկայական հարաբերությունների զարգացմամբ, պետական ոլորտն արդեն կորցրեց իր «կարևոր» դերը և արդյունավետությունը:

Ընդհանրացնելով կարող ենք նշել, որ պետությունը կարող է ինչպես խթանել այնպես էլ խոչընդոտել տնտեսության մեջ առանձին ոլորտների զարգացումը: Սա իր հերթին անհրաժեշտություն է առաջացնում որոշել քանական և որակական չափորոշիչներ պետական ոլորտի օպտիմալ զարգացման համար: Ընդհանրացնելով կարող ենք նշել, որ ցանկացած երկրի համար պետության միջամտության աստիճանը սահմանափակվում է տնտեսության մեջ արդեն գոյություն ունեցող/առկա սոցիալ-տնտեսական ոլորտներով, պետության առջև դրված խնդրի բնութագրից և երկրի համաշխարհային տնտեսությանը մասնակցության աստիճանից:

3.3 Անցումային երկրների ընդհանուր բնութագիրը

Այս խմբի մեջ մտնում են այն երկրները, որոնք սկսած 80-90-ական թվականներից անցում են կատարում պլանային (սոցիալիստական) տնտեսությունից դեպի շուկայական տնտեսության: Այդ պատճառով էլ դրանց հաճախ անվանում են հետսոցիալիստական երկրներ: Դրանք նախկին Խորհրդային Միության 15 երկրներն են (Լատվիա, Լիտվա, Էստոնիա, Հայաստան, Վրաստան, Ռուսաստան, Բելառուս, Ուկրաինա, Մոլդովա, Ադրբեջան, Ղազախստան, Ղրղզստան, Ուզբեկստան, Տաջիկստան, Թուրքմենիա), Մոնղոլիան, Չինաստանը և Վիետնամը, չնայած ֆորմալ կերպով վերջին երկու երկրները շարունակում են զարգացնել սոցիալիզմը: Անցումային երկրների խմբի մեջ մտնում էին նաև Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրները: Այստեղ հարկ է նշել, որ Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրներից մեծ մասը ներկայումս արդեն համարվում են զարգացած երկրներ և անդամակցել են Եվրոպական Միությանը (European Union, EU)[4]:

Պլանային (սոցիալիստական) և շուկայական տնտեսության համակարգերի բնութագրիչներն են՝

Սոցիալիստական տնտեսություն	**Շուկայական տնտեսություն**
Կենտրոնացված վերահսկում	Սպառողների ինքնիշխանություն
Սոցիալական էթիկա	Սեփական շահի գերակայություն
Պլանավորման մեխանիզմ	Գնային մեխանիզմ
Պետական սեփականություն	Մասնավոր սեփականություն
Պետական մոնոպոլիա	Մրցակցության առկայություն

Աղբյուր: Tony Cleaver, “Understanding the World Economy” 2ed, London 2002, p.36

Երբեմն, անցումային երկրներին վերագրում են զարգացող երկրների խմբին: Հարկ է նշել, որ վերը նշված երկրներում շուկայական տնտեսությանն անցման տնտեսական և սոցիալական ծախսերը (երկարատև տնտեսական անկում, գործազրկության մեծ մակարդակ, սոցիալական ապահովածության համակարգի անկում, եկամուտների տարբերակվածություն խորացում և այլն) բավականին մեծ էին,

[4] 2004թ. մայիսի 1-ին ԵՄ անդամակցեցին Լատվիան, Լիտվան, Էստոնիան, Կիպրոսը, Մալթան, Լեհաստանը, Չեխիան, Սլովակիան, Սլովենիան Հունգարիան, 2007թ, հունվարի 1-ին՝ Ռումինիան և Բուլղարիան, իսկ 2013թ. հուլիսի 1-ից Խորվաթիան:

քան սպասվում էր: Անցումային տնտեսությամբ երկրներում բարեփոխումների առաջին ծրագրերն իրենց մեջ ներառում էին տնտեսությունը կայունացնող միջոցառումներ, ինստիտուցիոնալ և կառուցվածքային փոփոխություններ, ինչպես նաև լայնածավալ սեփականաշնորհման գործընթացներ: Դրամավարկային և ֆիսկալ սահմանափակումները պետք է նվազեցնեին ինֆլյացիայի մակարդակը, վերականգնեին ֆինանսական հավասարակշռությունը և նախապայմաններ/հիմքեր ստեղծեին կայուն մակրոտնտեսական իրավիճակի համար: Մյուս կողմից արտաքին առևտրի ազատականացումը պետք է օգներ ձեռք բերել գների օպտիմալ մակարդակ ապահովեր համապատասխան մրցակցություն ներքին շուկայում:

Անցումային տնտեսությամբ երկրներին 2016թ. տվյալներով բաժին էր ընկնում համաշխարհային ՀՆԱ-ի 17.2% (2010թ. տվյալներով 12.4%): Այսպես, նախկին Խորհրդային Միության երկրներին բաժին էր ընկնում համաշխարհային ՀՆԱ-ի մոտ 2.4% (2010թ. տվյալներով 3.2%, այդ թվում միայն Ռուսաստանին բաժին էր ընկնում համաշխարհային ՀՆԱ-ի 2.3%) իսկ Չինաստանին՝ մոտ 14.8% (2010թ. տվյալներով 9.3%):

Անցումային երկրներին նույնպես կարելի է խմբավորել, օրինակ՝ նախկին Խորհրդային Միության երկրներին, որոնք ներկայումս միավորված են ԱՊՀ-ի մեջ, կարելի է դասել մեկ խմբում: Այս խմբում երկրների զարգացման մակարդակները համեմատաբար շատ չեն տարբերվում, ներառված են մեկ ինտեգրացիոն խմբում, սակայն, չնայած այս ամենին, նրանք իրենց տնտեսական քաղաքականությամբ բավականին տարբերվում են: Այսպես, Բելոռուսիան, Ուզբեկստանը և Թուրքմենստանն իրականացրել են ոչ այնպիսի ռադիկալ բարեփոխումներ ինչպես մյուս երկրները, իսկ Տաջիկստանը նույնիսկ Խորհրդային Միության ժամանակ սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակով զգալի զիջում էր մյուս միութենական երկրներին:

Մյուս ենթախմբում ժամանակին կարելի էր ներառել Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրներին, ներառյալ՝ Մերձբալթյան երկրները: Այս երկրներին բնորոշ է եղել ռադիկալ բարեփոխումները, ձգտումն անդամակցել ԵՄ, զարգացման հարաբերական բարձր մակարդակը: Սակայն, ժամանակին որոշ տնտեսագետներ կարծում էին, որ ոչ այնքան ռադիկալ բարեփոխումներ իրականացնող երկրներին՝

Ալբանիա, Բուլղարիա, Ռումինիա, ավելի նպատակահարմար էր ներառել առաջին ենթախմբի մեջ:

Որպես առանձին ենթախումբ կարելի է առանձնացնել Չինաստանին և Վիետնամին, որոնք իրենց բարեփոխումների իրականացման սկզբնական փուլում ապահովում էին սոցիալ-տնտեսական զարգացման բավականին ցածր մակարդակ, սակայն ներկայումս այս երկրները զգալի դրական արդյունքներ են գրանցում իրենց տնտեսական զարգացման գործընթացում:

3.4 Նոր ինդուստրիալ երկրների ընդհանուր բնութագիրը

Նոր ինդուստրիալ երկրները (ՆԻԵ) իրենցից ներկայացնում են զարգացող երկրների այնպիսի ենթախումբ, որոնք զգալի հաջողությունների են հասել ինդուստրացման գործընթացում, ստեղծել են գիտատար արտադրությունների առանձին տեսակներ, ակտիվորեն ներառվել են աշխատանքի միջազգային բաժանման գործընթացում և միջազգային առևտրում, զարգացրել են արտահանման ուղղվածություն ունեցող ապրանքների և ծառայությունների արտադրությունը: ՆԻԵ համար բնութագրական է տնտեսական զարգացման ավելի բարձր մակարդակ, որը գերազանցում է մյուս զարգացող երկրների համանման տնտեսական ցուցանիշներին: Ներկայումս գրեթե բոլոր ՆԻԵ-ում որպես տնտեսության առաջատար ոլորտ համարվում է վերամշակող արդյունաբերությունը: Այս երկրներում նաև զգալի բարձր է աշխատուժի արտադրողականությունը վերամշակող արդյունաբերության ոլորտում: Արդյունաբերական արտադրանքի արտադրության առանձին տեսակներով, ներառյալ գիտատար արդյունաբերական արտադրանքը, ՆԻԵ կարողացան գրավել առաջատար տեղեր համաշխարհային տնտեսության մեջ: Այսպես, օրինակ՝ արդեն 1990-ական թվականների կեսերին Հարավային Կորեան նավաշինության ոլորտում աշխարհում գրավում էր երկրորդ տեղը Ճապոնիայից հետո, իսկ էլեկտրոնիկայի, նավթաքիմիայի և տեքստիլի արտադրության ոլորտներով՝ հինգերորդ տեղը[5]: Ներկայումս ՆԻԵ-ում տեղի է ունենում արտադրության և կապիտալի կուտակման գործընթաց, բանկային և արդյունաբերական կապիտալի միաձուլում, ձևավորվում է ազգային ֆինանսական

[5] 30 տարվա մրցակցությունից հետո, 2005թ. Հարավային Կորեային հաջողվեց առաջ անցնել Ճապոնիային նավաշինության ոլորտում և այժմ համարվում է աշխարհում առաջատար:

կապիտալը: Այս երկրներում ձևավորվող վերազգային կորպորացիաներն իրենց գործունեության ծավալով հաճախ չեն զիջում առաջատար երկրների վերազգային կորպորացիաներին:

ՆԻԵ ենթախմբին ներկայումս ընդունված է վերագրել 8 երկրների: 4 երկրներ Հարավ-Արևելյան Ասիայից և 4 երկրներ Լատինական Ամերիկայից:

Հարավ-Արևելյան Ասիայի ՆԻԵ են՝ Մալազիան, Ինդոնեզիան, Տաիլանդը և Ֆիլիպինները: Այս երկրներին երբեմն անվանում են «Վագր» երկրներ: Մինչև 1997թ. Հարավ-Արևելյան Ասիայում ՆԻԵ թիվն ավելի շատ էր: ՆԻԵ շարքին էին նաև դասվում Սինգապուրը, Հոնկոնգը, Թայվանը և Հարավային Կորեան: Սակայն այս երկրներն իրենց տնտեսական զարգացման գործընթացում արդեն հասել են զարգացած երկրների հիմնական չափանիշներին/ստանդարտներին և արդեն դասվում են զարգացած երկրների շարքում: Երբեմն դրանց արտասահմանյան գրականության մեջ անվանում են «վիշապ» երկրներ, քանի որ դրանք կարողացան շատ կարճ ժամանակահատվածում հասնել («թռիչք կատարել») զարգացած երկրների ստանդարտներին:

Լատինական Ամերիկայի ՆԻԵ են՝ Մեքսիկան, Բրազիլիան, Արգենտինան և Չիլին: Իրենց տնտեսական զարգացման մակարդակով և առանձնահատկություններով Լատինական Ամերիկայի ՆԻԵ մոտ են «Վագր» երկրներին: Լատինական Ամերիկայի ՆԻԵ-ից առավել «հաջող» են զարգանում Արգենտինան և Չիլին, որոնց կարելի է համադրել Հարավ-Արևելյան Ասիայի ՆԻԵ Մալազիայի և Տաիլանդի հետ:

ՆԻԵ տնտեսական զարգացմանը մեծ հարված հասցրեց 1990-ական թվականների արժութա-ֆինանսական ճգնաժամը: Ճգնաժամի առաջին ալիքից (1994-95) զգալի կորուստներ կրեցին Լատինական Ամերիկայի ՆԻԵ, իսկ երկրորդ ալիքը(1997-98) իրենց վրա վերցրեցին Հարավ-Արևելյան Ասիայի ՆԻԵ: Արդյունքում, արժութա-ֆինանսական ճգնաժամերը զգալի փոփոխեցին ՆԻԵ-ի տնտեսական զարգացման մոդելները: